

LIDOVÝ TANEC - JEV SPOLEČENSKÝ, KULTURNÍ ČI HISTORICKÝ?

Daniela Stavělová

V různých oborech je u nás v současné době zvykem bilancovat, přehodnocovat, zatracovat. V nadšení pro hezčí a blýskavější kabát je často odhozen ten obnošenější, byť mnohdy z kvalitnějšího a trvanlivějšího materiálu. Ne vždy ale to, co je napohled lákavé, přináší chutné plody a bylo by krátkozraké podlehnout dojmům, že změnou společenského klimatu nastává nový letopočet všehomíru. Některé dříve tabuizované přístupy jsou totiž přijímány pouze deklarativně, aniž by zasahovaly podstatu problému. Ale i naopak - tvrdošíjně lpění na starých dobrých konvencích a nechuť poznat, pochopit a přijmout jiný způsob myšlení máří mnohé podněty, představy a plány. Bude zřejmě nutné vyjít ze skutečné podstaty věci a zájmu o rozřešení konkrétních otázek. Každé vytvoření konceptu studia by mělo plynout z potřeb samotné disciplíny a jejího společenského uplatnění. To platí rovněž o disciplíně, která se zabývá studiem lidového tanečního projevu. Jak ji nazvat? Je to taneční folkloristika, či etnologie tanečního projevu, taneční antropologie nebo prostě etnochoreologie? Pozornost by zasluhoval také samotný předmět studia: lidový tanec, lidová taneční kultura, taneční projev, společenský tanec, non-artificalní taneční projev atd.¹ Pojmenování disciplíny a jejího předmětu již obvykle naznačuje způsoby studia, a tak i v těchto názvech se odráží rozdílné přístupy ke sledování zmíněného jevu. Navazují na různé vědecké a odborné tradice střeoevropského kontinentálního uvažování nebo západoevropských či zámořských myšlenkových proudů. Ať už v současné době zvolíme kterýkoli název pro svou vědeckou orientaci, je třeba mít na paměti výchozí podmínky pro vznik disciplíny v dané zemi, abychom lépe pochopili její zisk i ztráty, kredit i dluhy a mohli tak upnout pozornost směrem, který umožní vytvořit relevantní výsledky.

V různých zemích se obor tanečního studia konstituoval rozdílně. I v zemích velmi blízkých a donedávna spřízněných společným historickým osudem jako Čechy a Slovensko byly odlišné podmínky pro jeho formování. Zatímco slovenské oblasti poskytovaly možnost studia tradičních tanečních projevů existujících v původním prostředí, v Čechách byl tento jev studován téměř výhradně na základě sběratelských záznamů z konce 19. a počátku 20. století. Podobnou situaci jako na Slovensku nabývaly také některé oblasti Moravy, kde k viabilitě tradičního písňového a tanečního materiálu přispěly aktivity folklorních skupin v nejšířím slova smyslu. Tyto skutečnosti a rozdílné historické podmínky pro existenci některých jevů vedly také k odlišnému chápání studia tance. Zatímco v ob-

lastech, kde byly zapisovány taneční projevy u žijících interpretů a publikovány další sběry, byly jinde rekonstruovány klasické sbírkové záznamy a systematicky uváděny do souborové a pedagogické praxe. Zatímco se na straně jedné studoval živý projev, stal se ve sbírkách zapsaný lidový tanec na straně druhé historickým materiálem. To vedlo pochopitelně k odlišně koncipovanému studiu a rozvíjení samotné disciplíny. Situaci v Čechách lze s trochou nadsázky charakterizovat jako objevování a hledání zapomenutého a v sousedním Slovensku a koneckonců i na Moravě jako zachycování mizejícího.

Studium lidové taneční kultury v Čechách

Otázky historické typologie lidového tance se staly hlavní tematikou kulturně historických studií v Čechách. Mnohé historické prameny byly prozkoumány z hlediska jejich významu pro studium taneční kultury nebo naopak studium tanečního fenoménu se stalo příspěvkem k poznání jevů obecné historie či hudební vědy. Vedle toho potřeby souborového či folklorního hnutí iniciovaly vznik celé řady upravených výborů z klasických sběrů lidových písní a tanců, často však sporné hodnoty. Podobné edice totiž většinou představovaly jev odpreparovaný od dalších souvislostí, které původní sbírky svým uspořádáním nebo v předmluvách naznačovaly. Ve snaze obohatit repertoár tanečních souborů docházelo také často ke spekulativním výkladům některých tanečních forem nebo k jejich inovacím, přičemž byly vydávány za tradiční materiál.² Poptávka tedy určovala nabídku, a tak převažování formálních aspektů při studiu tance bylo logickým důsledkem procesu souvisejícího s revitalizací či pěstováním tradičního hudebně tanečního projevu v souvislosti s folklorním hnutím. Menší pozornost byla věnována prostředí, ze kterého lidový tanec pocházel nebo v něm existoval, a to nejen proto, že příležitosti k podobnému studiu byly v Čechách jen sporadické, ale také proto, že podobné studium vyžaduje také důkladné studium historickým pramenů nejrůznější povahy.³

V současné době stojíme před otázkou dalších možností studia lidové taneční kultury. Nemělo by už ani zdaleka jít jen o objevování zapomenutých hodnot, ale v první řadě o studium tanečního fenoménu v jeho společenských, kulturních a historických souvislostech. Ukazují se dvě základní tendence, které mohou tuto oblast odborného zájmu konstituovat v řadě moderních společensko vědních a historických disciplín. Půjde zejména o vymezení proudu kulturně historického studia na straně jedné a kulturně antropologického studia na

straně druhé. Oba tyto přístupy lze považovat z hlediska jejich významu v současné době jako stejně důležité, rovnocenné a potřebné. Neměli bychom je však chápat jako dva vzájemně se vylučující přístupy, ale vnímat je také v jejich koexistenci, s možností vzájemného propojování, doplňování, ale i prolnutí: jako studium historického materiálu s uplatněním antropologického myšlení a naopak výzkum soudobých projevů opřený o znalosti jejich historického vývoje.⁴

Kulturně historické studium

V oblasti kulturně historického studia tanečního projevu zůstává ještě mnoho nerozřešených otázek či bílých míst. Jeho cílem by mělo být objevování dalších možností studia lidové taneční kultury zejména v oblasti interetnických vztahů, tj. analýzy tanečních forem v souvislosti s hudební kulturou či kulturou vůbec ve světle srovnávacího studia.⁵ Oblast zájmu takto jistě přesáhne regionální i národní hranice a půjde spíše o rozlišování jakýchsi kulturně tanečních okruhů či areálů. Vedle zaměření na analýzu a studium hudebně tanečních struktur bude nezbytné sledovat tanec v jeho širších historických a kulturně společenských souvislostech. Dosud málo byly využívány možnosti historického studia každodennosti, které může pomoci objasnit fungování či význam taneční kultury v životě jedince, který je součástí určitého sociokulturního prostředí. Tento koncept může mimo jiné přispět k objasnění vzniku některých tanečních druhů v souvislosti s prostředím či systémem. V kterémkoli historickém období, pro jehož studium existuje dostatečné množství pramenů, lze tanec sledovat jako text v určitém kontextu. K podobně koncipovanému studiu je však třeba hledat ještě další, dosud nevyužívané, nebo jen velmi málo využívané prameny. Bude nutné chápat tanec jako entitu nebo fenomén, jehož podoba se vytváří v souvislosti s prostředím, ve kterém vzniká a existuje nebo do něhož v jakési formě přichází. Každé prostředí, ať už vesnice, město nebo aristokratické sídlo, mělo své specifické podmínky pro existenci taneční kultury. Dosavadní pojmy - tanec lidový, městský, národně společenský, historický či dvorský - pak zřejmě dostanou jiný rozměr, protože zjistíme, že ve všech případech se ve skutečnosti jedná o tanec společenský a historický zároveň. Vhodnější bude zřejmě hovořit o tanci patřičného sociokulturního prostředí (vesnice, města, dvora, aristokratického sídla) toho či onoho období. Bylo by však chybou vnímat tato prostředí odděleně. Důležité je právě jejich potkávání a propojení, které je častější a vý-

znamnější, než jsme až dosud byli ochotni přiznat, zahleděni každý do svého úzce vymezeného předmětu zkoumání.

Otázky taneční antropologie

Kulturně antropologické studium tance se u nás zatím teprve hlásí ke slovu.⁶ Zatímco kulturně historické zaměření má celkem jasno v otázce prostředí, ve kterém tanec zkoumá, musí si taneční antropologie svá prostředí teprve definovat. Nepostačí už zřejmě rozlišení na město a vesnici, ale půjde o sociokulturní celky vymezené buď určitou věkovou kategorií nebo subkulturou, sociálním prostředím, etnickou příslušností, pohlavím apod. V takto koncipovaném výzkumu již nepůjde jen o to, zaznamenávat, co se dochovalo z tradiční taneční kultury do současnosti, ale zejména o zjištění, jak tradiční prvky fungují v moderní společnosti, v jakém prostředí, co a kdo přispívá k jejich existenci, jaký význam je jim připisován. A nejen to. Tento pohled registruje taneční kulturu jako celek, kde stojí vedle sebe projevy tradiční i globální kultury a dohromady jsou součástí kultury moderní společnosti. Ke sledování fenoménu tance tak bude třeba zaujmout patřičné strategie zkoumání, kde základem zůstane pochopitelně terénní výzkum. V první řadě tu půjde o vnímání tanečního projevu (tradičního i moderního) synchronně s dalšími kulturními a společenskými jevy, tedy v interakcích s dalšími procesy daného prostředí, kde tanec vystupuje jako prostředek komunikace. V popředí zájmu pak zřejmě nebude tanec pouze jako fyzický produkt, ale zejména jako kulturní proces ve kterém se prosazují jak prvky tradiční, tak i moderní či globální taneční kultury.

Mnohé koncepty antropologického studia tance v současné době však zůstávají zatím v rovině teoretické. Mezi ní a realizací skutečně široce koncipovaných terénních výzkumů je stále velká vzdálenost. Bude třeba výzkum nejen koncipovat, pokud jde o jeho teoretickou základnu, ale v první řadě vytvořit platformu spolupráce, kde by se realizovaly již konkrétní projekty. Bez týmové spolupráce si výzkumy zaměřené např. na otázku existence, fungování a významu folklorních festivalů či souborů nebo jakéhokoliv jiné podoby taneční komunikace v dnešní moderní (či postmoderní) společnosti můžeme představit jen stěží. Jedině v týmové práci lze shromáždit dostatečné množství poznatků, ze kterých pak mohou být vyvozeny relevantní závěry. Takto pojaté výzkumy se jistě také neobejdou bez poznatků dalších společensko vědních disciplín: sociologie, psychologie ale i fenomenologie.

Jak se dnes v Čechách tancuje. Masopustní obchůzka - kolo - tanec s paní domu ve Slavči na Trhvosvinsku. Foto D. Stavělová 2000.

Poznámky:

1. *Study Group on Ethnochoreology* of the ICTM soustředějí pod svým názvem badatele různého zaměření v oblasti tance. Podle svého užšího zaměření ať už na problematiku jiných etnik, městské populace či na studium historických forem pak sami blíže charakterizují své studium jako etnochoreologické, tanečně antropologické či choreologické. Pro označení předmětu studia se rozlišují pojmy *traditional dance*, *social dance*, američtí antropologové upřednostňují pojem *dancing*. Rozlišování jednotlivých pojmů a jejich užívání v souvislosti s předmětem studia se objevuje v řadě studií, za pozornost stojí např.: G. Kurath Prokosh: *Panorama of Dance Ethnology*. *Current Anthropology* 1, 1960, č. 3, s. 35-42; R. Lange: *Some Notes on the Anthropology of Dance*. *Dance Studies* 1, 1976, s. 38-46; J. L. Hanna: *Anthropology and the Study of the Dance*. *CORD News* 6, 1973, č. 1, s. 14-22; Týž: *To Dance is Human. A Theory of Nonverbal Communication*. University of Texas Press. Austin and London 1980.
2. Tímto se vyznačují zvláště práce F. Bonuše, kde jsou často uváděny taneční záznamy z vlastních sběrů, avšak nedostatečně pasportizovány, nebo ze zdrojů, které již není možné si ověřit. Viz např. F. Bonuš: *Lidové tance z jižních Čech I., II.* České Budějovice 1985; Týž: *Lidové tance. Výbor lidových tanců z Čech, Moravy a Slezska*. Strážnice 1996.
3. Výjimečné jsou v tomto směru práce H. Laudové, které přispěly ke studiu historického kontextu lidové taneční kultury: *Dokumenty o lidové slavnosti roku 1836, konané při příležitosti poslední korunovace v Praze. (Edice archivních pramenů z korespondence zemského výboru české vlády s jednotlivými kraji)*. Národopisná knižnice 15. Etnografie národního obrození I. Praha 1975, s. 37-222; *Dokumenty o lidové slavnosti uspořádané 20. srpna v Brně při příležitosti poslední korunovace českého krále. (Edice archivních pramenů. Část II. Morava)*. Národopisná knižnice 22. Etnografie národního obrození III. Praha 1978, s. 129-190; „Volkfest“ jako hold „spravedlivému uznání koruny české“ na „slavné“ korunovaci Leopolda II. a Marie Louise v r. 1791. Národopisná knižnice 29. Etnografie národního obrození IV. Praha 1978, s. 35-254.
4. Ani zde nechybějí studie vymezující tento aspekt studia, např.: E. P. Thomson: *Anthropology and the Discipline of Historical Context*. In: *Middland History* I., 1971/2, s. 41-55; L. Valensiová - N. Wachtel: *Historická antropologie*. *Český lid* 85, 1998, s. 193-207.
5. Existuje řada hudebněvědných studií, zabývajících se problematikou tanečních melodií v dobových sbornících užitkové taneční hudby např. na Slovensku, Moravě a jiných okolních zemích; v Čechách se však zdá být tato problematika nedostatečně probádaná. Srov. např. L. Ballová: *K problematice taneční hudby na prelome 17. a 18. století zachované na území Slovenska*. *Hudobnovědné štúdie* 5, 1961, s. 142-196; L. Kačič: *Lidové prvky v hudbe 17. a 18. storočia*. *Pamiatky a múzeá* 2, 1997, s. 36-39; J. Trojan: *Villana Hanatica. (K hanáckým tancům v 17. a 18. století.)* P. F. Hoerberger: *Dance and Music of the 16th Century and their Relations to Folk Dance and Folk Music*. *Studia Musicologica* 7, 1965, č. 1-4; P. Nettl: *Böhmische Tänze in Handschriften des XVII. Jahrhunderts*. Brunn 1921.
6. Literatura západoevropských a zámořských zemí však již přináší bohatou řadu poznatků, řada studií vymezujících předmět studia pochází ze sedmdesátých let 20. století: A. L. Kaeppeler: *Dance in Anthropological Perspective*. *Annual Review of Anthropology* 7, 1978, s. 31-49; A. P. Royce: *The Anthropology of Dance*. Indiana University Press 1977; S. Youngerman: *Method and Theory in Dance Research: an Anthropological Approach*. *Yearbook of the International Folk Music Council* 7, 1975, s. 116-133; J. L. Hanna: *Movements towards Understanding Humans through the Anthropological Study of Dance*. *Current Anthropology* 20, 1979, s. 313-339. Méně však již nacházíme práci, kde by byla užitkováná tato teoretická vymezení v konkrétně aplikovaných studiích.